

EUROASIJSKÝ EXPRESS

DOBÝVÁNÍ SIBIŘE

Nehostinnými oblastmi Sibíře se přehnal mnoho dobyvatelů, málokdo však v této zemi vyhnanců dobrovolně zůstal. V kraji desítych kilometrů daleka od komunistického gulagu ještě dnes žijí v těsném sepětí s přírodou národy, jejichž nejstarší „dějiny“ se uchovaly jen díky vyprávění.

Pavlaína BRZÁKOVÁ

Prestože o nich mnoho nevíme, spojují nás obdobné zkušenosti života v sevrání idejí totalitního systému.

Po rozpadu Sovětského svazu a jim vytvořených „jistot“ vykristalizovala u všech národnostních menšin potřeba navázat na přerušovanou tradici. Hledání kořenů se však děje ve velmi zbídačeném stavu. Někomu se daří lépe a jinému hůře...

Mladý muž se váli opilý před prkenným barákem a nad hlavou se mu třepotají kusy mokrého prádla. Ani nešedl dovnitř, pije přímo na ulici. Když uvidí člověka, předklání se a zpod lavice vytahuje fialový kámen - pořádný kousek amethystu. „Deset tisíc a je tvůj!“ Láhev vodky tehdy stála rovných deset tisíc rublů. Jsme v Turě, správním středisku Evencka neboji Evenckého autonomního okruhu. Země velká jako Francie má zhruba 8 tisíc obyvatel. V Turě jich žije tři tisíce, v další velké osadě Vanavare dva a půl. Ostatní osady mají obvykle sto a méně lidí.

Pohléd na Turu není příliš utěšný. Správní centrum země tvoří shluk dřevěných baráků, rozházených na vyschlé bažině. Na jare a v létě se nedá vyjít jinak než v holínkách. Mezi domy se válejí hromady odpadků, které nikdo neuklízí, a jejich zápach přehlásují jen záchodové výpary. V Turě stojí jeden hotel, který vypadá jako dům o něco větší než okolní stavení. Hosté v něm žijí pouze v létě, protože se v něm netopí. Země posrslá mechem a lišejníkem rozmrzá jen nakrátko v červenci a není zde možné si nic vypěstovat.

Těžko by se hledal odlehlejší kraj. Kolem Tury nejsou žádné silnice nebo cesty, jen les nebo bažiny. Lidé se přepravují po řece na lodkách nebo pěšky po stěžkách téměř nerozoznatelných od stezek zvěře, značených pouze zářezy na stromech. Po nich se Evenkové kdysi vydávali i na stokilometrové pochody do míst, kam přijždě každé jaro kupec, s nímž pak měnili své zboží za železné nádobí, cukr a mouku. Mladí lidé se dnes už neumí orientovat podle hvězd jak dělávali jejich předci rodiče a hrozí drůbež nemyslité - že v rovinatých lesích zabloudí. I tato ztráta orientačního smyslu dokumentuje smutný osud ukázkového kmene sibiřských kočovníků, Tunguzů - Evenků. Ještě na počátku dvacátých let kočovali na obrovském území od Jeniseje až po Ochotské moře a vlastnili sobí stáda o tisících kusích. Když se v jejich světě natrvalo objevil bílý muž, mělo to na ně stejné devastující vlivy jako na přírodní národy všude jinde: začal je kosit alkohol, epidemie a rozvrat tradičních hodnot. Sibiřští kočovníci to měli ještě o to horší, že za jejich bílými dobyvateli přicházel totalitní stát a dusivá civilizace marxleninského komunismu.

První Rusové na Angare
„Bylo to někdy k ránu, vracel jsem se z lovu,“ vzpomíná Bagdarin

Ankoul, sotva čtyřicetiletý Tunguz z osady Mutoraj. Před pěti lety omrzl a amputovali mu všechny prsty až na palec na pravé ruce. Tam, kde ho znají, mu proto nereknou jinak než Bezprstý. „Náhle mě cosi zastavilo. Ucítil jsem stisk na levém rameni a před sebou zahlédl rozvaliny. Ohlédl jsem se, ale nikoho neviděl. Pochopil jsem, že mě chytil duch ruského kupce. Předem mou ležely zbytky jeho domu. Byl to vůbec první Rus, který se kdy na Podkamenné Tunguzce objevil. Snažil jsem se duchovi vytrhnout a nakonec se mi to přeci jen podařilo. Utikal jsem do vesnice jako smyslu zbavený.“

K soužití ruských usadlíků s angarskými Tunguzy docházelo až někdy počátkem dvacátého století.

ný Rus nežil. „Pamatuji si, že Podkamennou Tunguzku, které tehdy říkali Katanga, obývali jen divočí Tunguzové. Muži nosili dlouhé copy jako ženy, byli malí a ustrašení. Báli se nás, jen zřídka kdy se osmělili k nám zajít.“ vzpomíná na svá první setkání s „divochy“ devadesátiletá Taňa Voronovová, jediná pamětnice dob.

V místě, kde později vyrostla vesnice Vanavara, se pořádal velký evencký svátek slугan. Byla to příležitost, kdy evencké rody dohadovaly mezi sebou sňatky, kdy mladí muži zapásali, zvaldili se sobími spřeženími, zvedali těžké balvany, skákali o tvči přes potok, a kdy se tančil kruhový tanec a zpívalo tradiční jochorjé. Evencké dívky si brzy oblíbily ruskou baňu (saunu), kam je nalákaly jejich rodu. Bylo to dlouhá zpočátku, ale zapříčiněno i zánik společnosti, založené na rodovém příbuzenství. „Rozkulčeni“ se nevyhnuo žádnému rodu a ti, kteří jej nejvíce odmítali - stařešiny a šamani - končili ve vězení, odkud se již nikdy nevrátili. Říká se, že tak skončili všichni až na šamana Bogoto. Byl to poslední uznávaný šaman, kterého soudili někdy na konci šedesátých let v Turě. Milice ho vyvezla z tajgy a zavřela v domě, který nechala strážiti až do dne, kdy se konal soud. Bogoto, spoutaný na rukou i na nohou, ležel na hromadě slámy, ve zdi bylo jediné zamřížované okno, jímž čas od času nahlídl stráž. Prestože byl spoután, dvakrát se k naprostému údivu strážného svých pout zbavil a zjevil se venku před domem. Poté se v poklidu nechal znovu spoutat a přitom se usmíval. U soudu, který se zanedlouho konal, na otázky soudce neodpovídal a když ho chtěli podpat, zdvihl ruce a z každého podpaží mu vyskočil jeden medvěd. Bogoto pak odešel do tajgy a medvědi hlídali milionáře a soudece až do chvíle, kdy jim zmizel z očí. Teprve tehdy se vydali do lesa za ním. Od té doby šamana nikdo neviděl.

Kočovný způsob života se uchoval jen ve velmi omezené míře. Stáda sice zůstala v tajze, ale jejich majitelem se stal sovoch. Většina Evenků byla donucena předsídlit se do vesnic, kde rodiny dostaly dům. Některé staré ženy odmítaly v dřevěných staveních žít, a proto si vedle nich stavěly své čumy. Bolševici však byli neústupní a čumy opakovaně ničili. Byly i takové případy, že někteří lidé změnu neunesli a utekli zpátky do tajgy. Byli-li přistěžení, odvezli je

do lágru. „Vzpomínám si na babičku Konor, žila tady vedle mne,“ vypráví Anna Jastržková, motorajská Evenka. „Postavila si čum, protože dům jí nesvěděl. Byl studený, dýmovět v něm v létě neuděláš a všude je plno komárů. Hned se to po vsi rozkřiklo, přišli ze sojuz. Čum jí rozebrali, spálili. Ona plakala, že v domě nemůže žít. Pak přišla o rozum.“

Znovuzrozené kočovníctví
V Turě vycházejí jedny noviny - původně Sovětská Evenkij, později Evencká hvězda, které s čímsi jako zdrojem svobodných informací nemají nic společného. Popisují skutečnost takovou, jakou by si oficiální představitelé tamější moci přáli mít, ale realita je naprosto jiná. Obvykle se v nich dozvíte, jak

šují jedno ze základních tabu, nedotknutelnost věci, které patřily jejich zeměměným předkům. Oficiální zájem o folklór a muzea je jasnou známkou toho, že se starobylá kultura ocitla na pokraji zániku. Na festivalech vystupují úřednice, které většinou znají soba jen z obrázků a starých fotografií, jejich tělesné proporce by jim ani nedovolily do sedla usednout. Nikdo ze současníků již nedokáže hrdelem hlasem zazpívat improvizované jochorjé tak, jako to uměli jejich rodiče. Vznikají písně s motivy tajgy, ale většinou se zpívají na ruskou melodii. Na jeden z posledních festivalů, který se konal ve Vanavare v roce 1994, přivezli několik tunguzských stařenek, jimž za to, že vystoupí na pódiu a zazpívají jochorjé, naslibovali vodku.

Evenky však nakonec stejně nezazpívaly, protože se styděly. Celé dny chodily opilé mezi hosty a žebrały další vodku. To trvalo až do okamžiku, kdy je odvezli zpátky do lesa.

Evencky se hovoří jen v osadě kolem Tury, Vanavara je na tom podstatně hůře. Žije v ní nejvíce Rusů a evenckému lze zaslechout jen výjimečně. Během posledních šesti let se zde sice začala evenckina povně vyočovat, ale výnka se více podobá klasické výuce cizího jazyka, protože doma s dětmi nikdo evencky nemluví. Evenckina se ruštině nicím nepodobá, z nám známých jazyků je blízká například mongolštině. „Uvědomuji si, že výuka nemá praktický smysl. Děns evenckina nikoho nezajímá, výhodnější by bylo učít děti anglicky,“ přiznává učitelka evenckiny Darja Stepanovna Aksojnovová v naději, že tak budou mít děti více šanci Evencka odjet a žít někde, kde seženou více práce. „Od 30. let, kdy byli rodiče bolševickým vedením nuceni dávat své děti do internátních zařízení a mateřských školek, po čtyřicetileté hodině denně, zatímco kočovali v tajze se sovochnými stády, ztratily děti se svým přirozeným prostředím i jazykem kontakt a žít jinak než ve vsi se pro ně stalo již nemyslitelné,“ říká dále učitelka Aksojnovová.

„S rodiči byvly jen po dobu letních prázdnin, zbytek roku trávil v prostředí ruských internátů, zřízených hlavně pro ně jako pro nezapomenuté. V tuto chvíli se dá o evenckině hovořit jen jako o vymřajícím jazyku.“ Vanavara má dnes dvě školy: základní, kterou navštěvují děti od sedmi do patnácti let, a střední, specializovanou „přpravku“ na technická povolání.

TRNITÁ CESTA KE STABILITĚ, aneb čečenský deník

Život čečenských uprchlíků i těch, kteří zůstali v rodné zemi se v posledních několika měsících alespoň částečně stabilizuje. Návrat do rodné země, mír a bezpečnost v Čečensku však zůstávají stále nenaplněným snem.
Název čečenský deník je z moji strany samozřej-

Martin VÁNĚ

mě trochu nadsázka. Zahraniční humanitární pracovníci totiž nemohou zůstat v Grozném přes noc, takže když už se do hlavního města dostaneme (obvykle jednou za dva týdny) trá-

víme většinu času všude jinde než u pracovního stolu. Jako zaměstnanec Sdružení Česká katolická charita jsem působil hlavně v Nazrani, hlavním městě Ingušska, nyní samostatné republiky, která se od Čečenska oddělila v roce 1992.

Přestože Nazran připomíná na první pohled spíše větší vesnici, a i v sovětských dobách zůstávala ve stínu hlavního města Čečensko-ingušské republiky, patří dnes k největším centrům Čečenců na severním Kavkaze.

Sdružení Česká katolická charita provozuje v Ingušsku pět dětských školek pro celkem 680 dětí čečenských uprchlíků. Kdyby nabídka mohla uspokojit poptávku, bylo by našich svěřenců mnohem více. Každé uvolněné místo po odchodu dětí do základní školy znamená pro naše místní koordinátory obrovský tlak ze strany rodičů a stává je před nevděčný úkol vybrat dítě, které bude mít to štěstí a bude moci prázdňé místo zaplnit. Dětem, které zažily střelbu a často i smrt svých blízkých se zde vedle vzdělání dostává i pravidelné stravy a péče psychologů a lékařů. Naším cílem je zajistit dětem především dlouhodobou podporu, částečně také pomocí tzv. adopce na dálku, v jejímž rámci české rodiny či jednotlivci pomáhají hradit náklady spojené s péčí o konkrétní dítě.

Čtyři roky po začátku druhé čečenské války se zaměření humanitární pomoci posunulo od akutních krizových programů k dlouhodobější rekonstrukci země. Podobný vývoj je možné sledovat i v Grozném. Mnoho budov bylo opraveno a moc místní administrace se pozvolna upevňuje. Vytvořit alespoň částečné zdání normality je nyní pro místní vládu klíčové. Toto zdání mají podpořit i obnovené zvyky z doby před vyhlášením samostatnosti. Například na Vánoce byl uprostřed Grozného vztyčen obrovský vánoční strom. Tato tradice se načas úplně vytratila

nuje většina Čečenců Basajeva pouze hanlivými výrazy a wahabisté ztratili veškerou důvěru. Chatáh dokonce i svůj život.

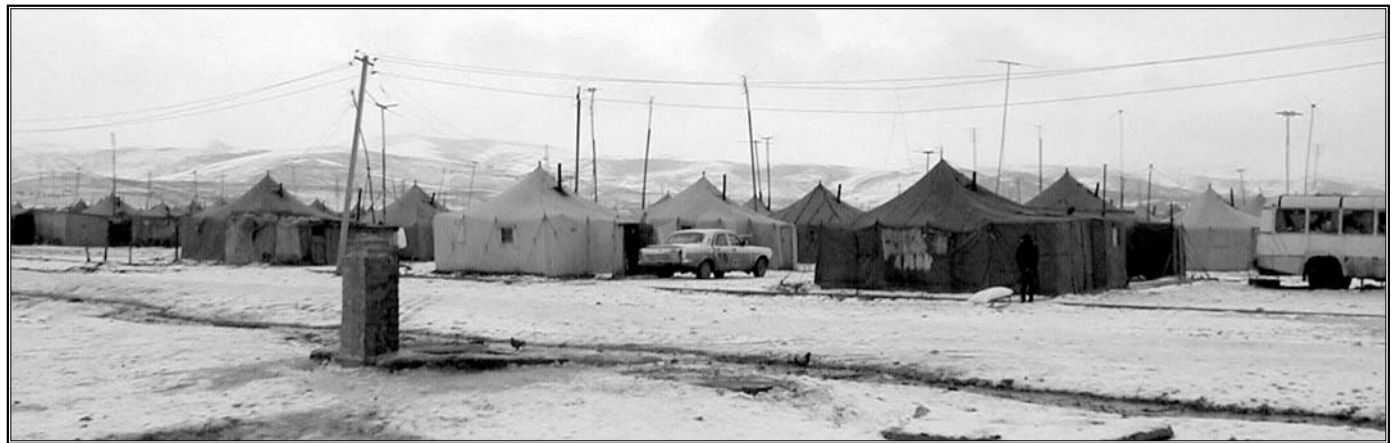
Kdyby byla čečenské společnosti dána reálná možnost, mohla by být situace daleko stabilnější než dnes. Mnoho Čečenců opustilo natrvalo region, ale téměř všichni utěčené v Ingušsku plánují návrat. Ten jediný, který mi řekl, že by se nevrátil do vlasti, měl ingušskou manželku, nově postavený dům - zkrátka nový život. Také hluboce zakořeněné tradice často umožňují Čečencům vyrovnat se s dlouhodobými zážitky války a ničení daleko lépe než je tomu u druhých národů. V Grozném a Nazrani např. nepotkáte na ulici tzv. děti ulice, které jsou tolik typické pro centrum dnešní Moskvy. Při úmrtí rodičů totiž odpovědnost přechází na nejbližší příbuzenstvo. V případě že ani to nepřežilo, přebírá odpovědnost širší rodinný kruh - například sousedi. Tato „přirozená sociální regulace“ jde často napříč etnickými hranicemi. Osobně znám případ ruského sirotka v Grozném, který byl po úmrtí rodičů náletu přijat do rodiny svých čečenských sousedů.

I po mnoha letech války navíc země disponuje důležitým lidským kapitálem, který by mohl být velkým příslibem do budoucna. Přestože mnoho mladých a vzdělaných Čečenců emigrovalo, zůstává v Čečensku i v uprchlických táborech v Ingušsku velké množství kvalifikovaných pracovníků, často s univerzitním vzděláním. Nalézt kvalifikované profesionály tak není problém, mnohem těžší je zajistit těmto lidem práci.

Stalinem v roce 1944 do Střední Asie. V době, kdy bude prolomena nekonečná vlna byrokracie a peníze na kompenzaci nakonec uvolněny, většina deportovaných pravděpodobně již nebude mezi živými. Se stejnou skepsí je přijímán i jeden ze slibů, které se objevily před referendem. Čečenci by podle tohoto slibu měli být odškodněni za fyzickou újmu, kterou jim přineslo posledních několik let válečných střetů. Podmínky odškodnění přitom zdaleka nejsou definovány a tak bude nejspíš ještě dlouho trvat než se předvolební sliby promění v realitu a nahromaděná skeps v důvěru.

Může tedy nová ústava změnit současné loutky ve skutečné politické osobnosti a přesvědčit Čečence, že sliby opravdu něco znamenají? Tomu nasvědčuje zatím málo. Konec konců, jestliže Kreml disponuje právem odvolat čečenského prezidenta, kdy se mu zachce, nakolik může být takový prezident skutečně samostatný a zodpovědný vůdcem?

Velkou roli při návratu země ke stabilitě budou navíc hrát i čečenské tradice. Díky tradičnímu kultu cti se pravděpodobně nekonečný kruh msty bude točit i v budoucnu. Odpovědnost za provedení krvavé msty se přenáší mezi mužskými členy rodiny. V případě, že mužové již nejsou mezi živými, může v extrémních případech tato povinnost přejít i na ženy. To také částečně vysvětluje situaci, kdy mezi únosci v Davidle na Dubrovce se ocitlo i několik Čečenek. Ještě významnější roli však hraje vztah ke starším. Cokoliv starší muži a starší bratři reknou, platí i čečen-

po první čečenské válce, kdy zesílil vliv radikálních islámských skupin a v zemi byl zaveden islámský zákoník - šaría.

Nicméně hranice, kde končí zdánlivý klid, jsou stále jasně vidět a slyšet. V den, kdy jsme přivezli dárky do další školy provozované Charitou, uslyšeli jsme dva silné výbuchy právě v okamžiku, kdy jsme stáli u vánočního stromku. Na doporučení ochránců jsme město urychleně opustili. Až později jsme se dozvěděli, že při sebevražedném útoku bylo zničeno sídlo vlády.

Čečenci většinou nemluví o tom, co dělali za první čečenské války, která skončila v roce 1996. Je zřejmé, že chuť účastnit se současného partyzánského odporu do značné míry vyprchala. Nadšení typické pro první válku je pryč. Když se v říjnu 2002 čečenská rebelové zmocnili zajatců v Moskvě, nebyl to rozhodně důvod k oslavám. Většina uprchlíků pouze trpce poznamenávala: „Alespoň sami pocití na vlastní kůži to, co my v Čečensku prožíváme již několik let“. Ale škodolibost v tom rozhodně nebyla.

Podobně i radikální muslimské proudy jsou v dnešním Čečensku pouze marginální jevem, setkáte se především s mnohem komplexnějším čečenským dědictvím, které kombinuje prvky sunnitského islámu a daleko starších pohanských tradic. Během první války wahabisté (radikální muslimské hnutí) získali výraznou společenskou podporu především díky brilantním vítězstvím polního vůdce Chattáha. Dokonce i proslulý čečenský vůdce Šamil Basajev se připojil k tomuto hnutí. Nyní zahr-

Od referenda o čečenské ústavě (proběhlo 23. května) se čekalo, že bude zásadní šanci pro stabilitu a mír v zemi. Referendum o čečenské budoucnosti v době, kdy boje stále pokračují je však minimálně trochu předčasné. Podobně zavádějící je i ruskými médii tolik zdůrazňovaná široká podpora referenda mezi čečenským obyvatelstvem. Přestože žádná z mezinárodních organizací se neúčastnila oficiálního monitoringu, byla hlášená celá řada volebních nesrovnalostí či přímých podvodů. Účast ruských vojáků při hlasování k celkové regularitě také mnoho nepřispěla. Téměř nikdo z uprchlíků, se kterými jsem se setkal, navíc nevěděl více, než že se nějaké referendum koná. Dokonce i získat kopii ústavy bylo značně problematické. Nakonec jsme se k jedné z nich dostali. Nezdálo se, že by na těch pár Čečenců, kteří ji viděli, zvlášť zapůsobila. Vedle odstavce, který proklamoval právo každého jednotlivce na ochranu jeho základních lidských práv a života, někdo připsal červeným písmem: „Netýká se Čečenců.“

Čečenci dnes potřebují především zodpovědnou a reálně fungující vládu, která by nebyla pouze loutkovým uskupením dosazeným Kremlem. Tento problém snad nejlépe zosobňuje právě šéf čečenské administrativy Ahmed Kadyrov. Bývalý zastánce čečenské nezávislosti a čečenský muftí (hlavní představitel islámské obce v oblasti), je dnes veřejnosti vnímán jako pouhá loutka v rukou ruského prezidenta. Jeho občasná kritika Moskvy je interpretována jako nezbytný manévřev nevenek, stejně nereálný jako proklamovaná snaha odškodnit Čečence deportované

ský prezident by tak mohl být teoreticky předvolán „na kobereček“ před radu starších svého rodu. Neuposlechnout by bylo v podobném případě minimálně problematické. Podobný respekt ale často není totéž co úcta. Zeptáte-li se, kde jsou kořeny čečenských konfliktů v 90. letech, mnoho mladých lidí odkáže k roku 1991, kdy země byla zaplavena levnou municí a zbraněmi ze skladů sovětské armády a stařiči, opojení sladkou představou nezávislosti na Moskvě, vyzývali mládež k nekompromisnímu boji s ruským ďáblem.

Okamžik ukončení bojů tak určí celá řada více či méně důležitých faktorů. Velkou roli zde bude hrát i chování řadových ruských vojáků a velitelů. Brutalita a násilí, kterého se řada z nich dopouští totiž pouze posiluje čečenský hněv a touhu po odplatě. Naše známá pracuje již několik let v Grozném jako policistka. Je to alespoň nějaká práce, a té, která by vyhovovala člověku s univerzitním vzděláním v Grozném, mnoho nenajdete. I přes jasný risk, který tato práce přináší je práce jen díky svému průkazu chráněna před možným přepadením či v horším případě zasnášením ze strany ruských vojáků.

Ruský prezident Vladimir Putin označil nedávno schválené referendum „za poslední důležitý krok na cestě k dosažení trvalé stability a míru v Čečensku“. Důležitější však bude pravděpodobně ten okamžik, kdy naše kamarádka opouští řady čečenské milice, sežene normální práci a procházka ulicemi Grozného pro ni již nebude znamenat trvalý pocit strachu a ohrožení.

